

KISRAK SÜTÜNDEN ŞARABA ESKİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE süçig KELİMESİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Caşteğin TURGUNBAYER*
Hasan İSİ**

Öz: Yazılı belgeler tanıklığında hakkında fikir sahibi olduğumuz Eski Türk kültürü, bünyesinde barındırdığı dinî öğeler yanında, din dışı yaşama dair ürünlerle de gelişkin bir özellik göstermektedir. Eldeki çalışma, bu yönüyle hem İslam öncesi hem de İslami dönem Türk kültürünün din dışı yaşamının önemli ürünlerinden biri olan “tatlı, şarap” anlamlı süçig kelimesinin sahip olduğu görünümü ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur. Eski Türk kültüründe “alkol” kategorisi içerisinde bor, begni vb. kelimelerle eş anlamlı olarak görülen süçig ifadesi, yazılı metinler tanıklığında ilk kez Orhon Türkçesi dönemi ile “tatlı” anlamında tanıklanırken bu dönemden sonraki dönemlerde özellikle geç dönem Uygur iktisadi metinlerinde ticareti yapılan bir ürün olma özelliği ile de görülmektedir. İslami dönemlerde “tatlı” anlamı yanında “şarap” anlamına da sahip süçig kelimesi, çeşitli fonetik değişmelerle süçüg, sücü, süci gibi ifadelerle görülür.

Anahtar Sözcükler: Şarap, Eski Türk Kültürü, İktisadi Yaşam, Kısrak Sütü.

From Mare's Milk to Wine

Evaluations On The Word süçig in Old Turkish Culture

Abstract: The Old Turkish culture, about which we have an idea in the testimony of written documents, shows a developed feature with the materials of non-religious life as well as the religious elements it contains. The present study has been created in order to reveal the appearance of the word süçig that means “sweet, wine”, which is one of the important products of the non-religious life of Turkish culture in both pre-Islamic and Islamic periods. Which is seen as a synonym for words, bor, begni etc. in the “alcohol” category in Old Turkish culture, the expression süçig, is witnessed for the first time in the Orkhon Turkic period in the sense of “sweet” in the testimony of written texts, especially in the periods after this period it is also seen as a product traded in the late Uyghur economic texts,. The word süçig, which has the meaning of “wine” in addition to the meaning of “sweet” in Islamic times, is seen with expressions such as süçüg, sücü, süci with various phonetic changes.

Keywords: Wine, Ancient Turkic Culture, Economic Life, Mare's Milk.

Giriş

Eski Türk kültürüne dair bilgiler, Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan Orhon Türkçesinden günümüze değin uzanan metinlerle görülmektedir. Yazılı metinler tanıklığında, başta Orhon Türkçesi olmak üzere hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesinin dinî ve din dışı metinleri, Türk kültürünün sahip olduğu maddi ve manevi kültürü göstermesi bakımından önemlidir. Türk kültürünün maddi kültür ürünlerinden biri olan ve ilk kez geç dönem din dışı Uygur metinlerinde tanıklanan “şarap” anlamlı süçig sözcüğü, Türk kültürünün inanç dışındaki iktisadi yaşamını gösteren önemli

* Doç.Dr., Dicle Üniversitesi. Diyarbakır / TÜRKİYE. E-posta: c.turgunbayer@dicle.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-5123-1242.

**Dr., Diyarbakır / TÜRKİYE. E-posta: hasanisi21@yahoo.com.tr. ORCID ID: 0000-0001-7269-3596.

sözcüklerden biridir. Eski Uygur Türkçesinde *bor*, *begni* “şarap, bira” kelimeleri ile eş anlama sahip *süçig* ifadesi, Orhon Türkçesi döneminde “tatlı” anlamındadır.

Kelimeye dair etimolojik görüşlerin ağırlıklı olarak *süçi-g* şekline gittiği Eski Türkçe *süçig* ifadesi, Räsänen ve kısmen de olsa Erdal’ın öne sürdüğü **süt+si-g* (*süt+sig*) gelişimi ile de bilinmektedir. Bu çalışmada, başta Orhon Türkçesi olmak üzere, Tarihî Doğu Türkçesi ve Tarihî Batı Türkçesi merkezli metinlerde tespit edilen *süçig* sözcüğü, çeşitli araştırmacılarca öne sürülen değerlendirmeler temelinde dilsel ve kökensel olarak ele alınacak ve bu dilsel ve kökensel incelemeler dışında içerdiği yüksek şeker oranı ile koyun, keçi, inek vb. süt türlerine nazaran farklılığa sahip olan kısrak sütü ile ilişkilendirilerek *süçig* kavramının tatlı bir şarap türü olma özelliği taşıdığı gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Tarihî Türk Dillerinde *süçig* Kelimesi

1.1. Eski Türkçe

Orhon Türkçesi

Talât Tekin, *süçig* kelimesini “tatlı, hoş” anlamında verip ifadenin hem *süçig* hem de *süçig sab* şeklinde tanımlandığını KT G5, 6; BK K 4, 5 satırlarında göstermektedir (2010: 167). Erhan Aydın da *süçig* kelimesini “tatlı” anlamında verip ifadenin KT G5, 6; BK K 4, 5 içerisinde yer aldığını belirtmektedir (2015: 186).

(1) **KT G 5/BK K4:** *tawgaç¹ bodun sawı² süçig agısı³ yımşak⁴ ermiş süçig sawın⁵ yımşak⁶ agın arıp irak bodunug ança yağutır ermiş* “Çin halkının sözü tatlı, ipekli kumaşı da yumuşak imiş. Tatlı söz ile yumuşak ipekli kumaşı ile aldatıp kendine uzak halkı yakın edermiş” (Tekin 2010: 20, 21, 44, 45; Aydın 2015: 52, 82; Şirin 2016: 265).

(2) **KT G 6/BK K5:** *süçig sawıña⁷ yımşak⁸ agısıñ arturup üküş⁹ türük bodun öltüg* “Tatlı sözüne, yumuşak ipekli kumaşına aldanıp Türk halkı çok fazla öldün” (Tekin 2010: 20, 21, 44, 45; Aydın 2015: 52, 82; Şirin 2016: 265).

Yazıtlardan tanımlanan ifadelerden görüleceği üzere, *süçig* kelimesi “tatlı” anlamında metafor olarak sözün etkililiğini ve gücünü göstererek Çinli yöneticilerin Türk halkı üzerindeki baskısını yansıtmaktadır.

Eski Uygur Türkçesi

Jens Wilkens, Uygur dönemi metinlerine dair söz varlığı çalışmasında *süçig* kelimesinin Sanskritçe *madhura*, *svādur* ifadelerine denk geldiğini belirterek sözcüğün “tatlı, şekerli” anlamlarına geldiğini ifade eder. Wilkens sözlüğünde, *süçig* kelimesi ile ilgili türevlere bakıldığında, *süçig çivş(a)gun içgüler* “tatlı ve kekremesi içecekler” (Wilkens 2021: 636), *süçig köjülin* “memnuniyetle, seve seve” (Wilkens 2021: 636), *süçig suv suş üledeçi* “şekerli su dağıtıcısı” (Wilkens 2021: 636), *süçig udi-* “tatlı uyumak” (Wilkens 2021: 636), *süçig uunudi-* “tatlı uyku uyumak” (Wilkens 2021:

¹ Tekin 2010: *tabgaç*; Şirin 2016: *tabgaç*

² Tekin 2010: *sabı*; Şirin 2016: *sabı*

³ Tekin 2010: *agısı*

⁴ Tekin 2010: *yemişak*

⁵ Tekin 2010: *sabın*; Şirin 2016: *sabın*

⁶ Tekin 2010: *yemişak*

⁷ Tekin 2010: *sabıña*; Şirin 2016: *sabıña*

⁸ Tekin 2010: *yemişak*

⁹ Tekin 2010: *üküş*; Şirin 2016: *öküş*

636), *süçig üledeçi* “tatlı dağıtıcısı” (Wilkens 2021: 636), *süçig otlar* “tatlı otlar” (Wilkens 2021: 636) gibi tanıkların olduğu görülmektedir. Wilkens’in çalışması dışında, Serkan Şen, Eski Türkçe temelinde *süçig* kelimesinin Orhon, Uygur ve Karahanlı metinlerinde deyimleştiği ifadelerle değinir. Şen’in tespit ettiği deyimler şunlardır: *süçig köñül* “tatlı, ferahlanmış gönül” (Şen 2017: 174), *süçig sab* “tatlı söz, gönül alan söz” (Şen 2017: 175), *süçig söz* “tatlı söz, gönül alan söz” (Şen 2017: 175), *süçig til* “tatlı söz, gönül alan söz” (Şen 2017: 175), *süçiglig tatabılg söz* “tatlı söz, gönül alan söz” (Şen 2017: 175), *süçig sözle-* “tatlı dille söylemek” (Şen 2017: 175), *süçig udi-* “tatlı uyumak, derin uykuya dalmak” (Şen 2017: 175), *süçig uu* “tatlı uyku, uyanılması güç uyku” (Şen 2017: 175). Wilkens (2021) ve Şen (2017)’deki örnekler, ağırlıklı olarak *süçig* kelimesinin “tatlı” anlamında olduğunu ve iktisadi metinler dışında kelimenin hem temel anlamıyla hem de metaforik kullanımıyla işlendiğini göstermektedir.

Tanıklar

(1) U 5316: T III 168 (Arat 176/27) , MatsuiNr. 38.

001-004: *ud yıl yëtinç ay bir otuz kat toyka içgü üç kap süçügñi kotuz urı bütürüp baş kezigke tutzun* “Sığır yılı, yedinci ayda, yirmi birinci günde, toyda içmek için üç kap şarabı Kotuz Urı bitirip takdim ederek iş gücünde tutsun” (Zieme 1997: 438).

(2) Deguchi Koleksiyonundaki Bir Fragman: *borluk işin sımtasar [biz...] b[orluk] suv suş yok erser boguzumuz amtı kurugay al künçi tegir[...]lig süçüg akmagay ...tegsüçüg akmasar arkaşı bodunnuş [...] bolmagay* “Bağ işi ihmal edilse ve bundan dolayı, içecek verilmezse, o zaman boğazımız kuruyacak. Tatlı şarap dökülmez. Tatlı şarabın dökülmemesi gibi, kuta sahip olmayan halk da bundan yararlanamaz” (Zieme 1997: 438, 439).

(3) amarı süçig üledeçi tunurçı erdiler “Bazıları tatlı dağıtıcı ve fırıncı idiler” (Maytrısimit, 2019: 134, 244).

(4) süçig suvsuş ülegüçiler erdiler “Tatlı içkiler takdim edenler ise” (Maytrısimit, 2019: 135, 244).

(5) t(e)ñri yerintekiteg tatabılg süçiglig aş içgü bërıp “Cennetteki gibi lezzetli yiyecek içecek verip” (DKPAM, 2016: 169, 263).

(6) ... sogık yağlıg süçig aş ...“... soğuk yağlı tatlı yemek....” (AY Kaya, 1994: 314).

(7) ... irig süçig yağlıg aş... “... acı, tatlı yağlı yemek...” (AY Kaya, 1994: 314).

(8) süçig köñülin bo emgek teğünler “Ferah bir gönülle bu sıkıntıyı çöksinler” (Akt. Şen 2017: 174).

(9) nızvanilig uu üze süçig udmış “İhtiras uykusuyla derin uykuya dalmış” (Akt. Şen 2017: 175).

(10) uuka basıtıp odunmaksız süçig uun udiyurlar “Uykuları gelip uyanması güç tatlı uykuyu uyurlar” (Akt. Şen 2017: 175).

Budist Uygur döneminin dinî eserlerine bakıldığında, *süçig* kelimesinin Orhon Türkçesinde olduğu gibi, “tatlı” anlamına geldiğini; iktisadi metinlerde ifadenin *süçig>süçüg* değişimiyle “şarap” anlamını taşıdığı görülmektedir. Son dönem Uygur metinlerine ait iktisadi bir terim olduğunu düşündüğümüz *süçüg*, ilerleyen bölümlerde gösterileceği üzere, üzümden yapılmış bir şarap türü olarak ticareti ve içimi yapılan bir nesnedir.

Karahanlı Türkçesi

Eski Türkçe döneminin son yazı dili olan Karahanlı Türkçesinde, Orhon ve Uygur Türkçelerindeki *süçig* ve *süçüg* kelimeleri, kapsamlı örneklerle görülmektedir. Bu dönemde kelimeye dair önemli özelliklerinden biri, *süçi-* eyleminin ilk kez kök-fiil olarak tanıklanmasıdır. Dönem metinlerinden tanıklanan ifadelerle bakıldığında, Karahanlı Türkçesinde, *süçi-* “tatlılaşmak” (KB III İndeks, 1979: 411; Ünlü 2012b: 708), *süçig* “tatlı, içilecek şey, şurup” (KB III İndeks, 1979: 411; Ünlü 2012b: 708) [*süçig bol-*, *süçig sözle-*, *süçig tut-*, *süçig yer*, *süçigrek* (Ünlü 2012b: 708)], *süçik* “tatlı” (Atalay DLT Dizin, 2013: 574; Ünlü 2012b: 709), *süçin-* “tadını bulmak, haz almak” (Atalay DLT Dizin, 2013: 547; KB III İndeks, 1979: 411; Ünlü 2012b: 709), *süçir-* “tatlılaşmak, tatlanmak” (Atalay DLT Dizin, 2013: 547; Ünlü 2012b: 709), *süçiş-* “tatlılanmak” (Atalay DLT Dizin, 2013: 547; Ünlü 2012b: 709), *süçit-* “tatlılandırmak” (Atalay DLT Dizin, 2013: 547; KB III İndeks, 1979: 411; Ünlü 2012b: 709) , *süçüg* “tatlı” (Ünlü 2012b: 709), *süçük* “tatlı” (Atalay DLT Dizin, 2013: 547; Ünlü 2012b: 709) , *süçün-* “tadını bulmak, haz almak” (Atalay DLT Dizin, 2013: 547; Ünlü 2012b: 709), *süçüş-* “tatlılanmak” (Atalay DLT Dizin, 2013: 547; Ünlü 2012b: 709) ifadeleri görülmektedir. Bu ifadelerde görüleceği üzere, ilgili kelime temel anlamıyla “tatlı” metafor olarak “tatlı, hoş, güzel (söz)” ve de içecek türü olarak “şarap, şurup” şeklinde anlamlara sahiptir.

Tanıklar

- (1) *süçidi neş* “Bir şey tatlandı ve tadı hoş oldu” (DLT Kaçalin-Ölmez, 2019: 428).
- (2) *süçig* “Tatlı olan her şey” =Ar. *al-ħamr* “Bu, birbirine zıt iki anlamı olan kelimelerdendir. İla vadisinde yaşayan Yağma, Tuğsı, Çigil boyları şaraba “kırmızı şarap” anlamında *kızıl süçig* derler” (DLT Kaçalin-Ölmez, 2019: 428).
- (3) *süçin-* = *er sözke süçindi* “Adam sözün tadını aldı, söze başladı, işe bakmadı”. *süçinür süçinmek*= *sözke süçinse bulun barır* “Sözün tadını alan, tadına dalan tutsak olur. Bunun bir hikâyesi vardır. Bu atasözü, söze dalıp işini bırakan kimse için söylenir” (DLT Kaçalin-Ölmez, 2019: 428).
- (4) *süçir-* = *açig neş süçirdi* “Acı şey tatlılaştı” (DLT Kaçalin-Ölmez, 2019: 428).
- (5) *süçiş-* = *süçişdi neş* “Nesne tatlılandı” (DLT Kaçalin-Ölmez, 2019: 428).
- (6) *süçit-* = *ol yëriş neşni süçitti* “O, acı veya ekşi olan şeyi tatlılaştırdı” ya da *ol yëriş süçitti* “O, tuzlu toprağı, ekim dikime elverişli duruma getirdi” (DLT Kaçalin-Ölmez, 2019: 428).
- (7) *şeker teg süçiyü barır ol kişi, sewinçlig bolur anda yazlur kaşı* (KB I Metin 813, 2007: 98). “O insan benden şeker gibi tatlı tatlı ayrılır; sevinir ve yüzü güler” (KB II Tercüme, 1959, 69).
- (8) *süçig bu tirigli kaçig bu ölüm, anundı kanı emdi kaçgu yolum* (KB I Metin 1170, 2007: 170).“Bu hayat tatlı idi, ölüm acıdır; ölüm yakaladı, bundan kaçış yolu nerede” (KB II Tercüme, 1959: 95).
- (9) *könül kodkı tuttu tilin söz süçig, boğunug işitti taşig hem içig* (KB I Metin 1696, 2007: 187).“Alçak gönüllü ve tatlı dilli idi; içten ve dıştan halkı kendisine ısındırdı” (KB II Tercüme, 1959, 130).
- (10) *tilin sözlese söz şekerde süçig, boyun bërdi beg kul ulug ya kiçig* (KB I Metin 2070, 2007: 224). “Ağızından çıkan sözler, şekerden tatlı olsun; böylece bey-kul, büyük-küçük herkes sana boyun eğsin” (KB II Tercüme, 1959, 156).

(11) *könül koğkı bolsa kamugka kiçig, tili bolsa yumşak şekerde süçig* (KB I Metin 2475, 2007: 261). “Herkeseye karşı küçük ve alçak gönüllü davranmalı; dili yumşak ve şekerden daha tatlı olmalıdır” (KB II Tercüme, 1959, 180).

(12) *karınka süçig kirse çırkrur sözüg, bu çıkmış söz ök yandru örter özüg* (KB I Metin 2656, 2007: 278). “Şarap, mideye girerse, sözü dışarı çıkarır; bu çıkan söz de tekrar kendisini yakar” (KB II Tercüme, 1959, 197).

(13) *kalı içtin erse esürgü süçig, könül sırrı açtı çıkardı içig* (KB I Metin 2658, 2007: 278). “Eğer sarhoş eden şarabı içersen, gönül sırrını açmış ve içindekileri dışarı dökmüş olursun” (KB II Tercüme, 1959, 197).

(14) *kurug öl yemiş tut ya içgü süçig, anıydın bolur bu boguzka keçig* (KB I Metin 2889, 2007: 300). “Kuru veya yaş meyve ya da içki ve şarap, bunlar boğaza hep onun elinden geçer” (KB II Tercüme, 1959, 213).

(15) *kalı beg tili yumşak erse süçig, anı sewdi budını ulug tut kiçig* (KB I Metin 3184, 2007: 300). “Eğer beyin dili yumşak ve tatlı ise, onu büyük-küçük, bütün halk sever” (KB II Tercüme, 1959, 234).

(16) *tatıg kayda erse tatıgsız bile, süçig kayda erse soñında açig* (KB I Metin 3585, 2007: 360). “Zevk nerede ise, mihnet de beraberdir; tatlı nerede ise, sonunda acı vardır” (KB II Tercüme, 1959, 261).

(17) *süçig içme boşlag yorıma yawa, yaragsız yawuz işte kaçgıl ewe* (KB I Metin 4061, 2007: 409). “İçki içme, boşuna ve faydasız dolaşma; yakışmayan ve fena işlerden uzaklaş!” (KB II Tercüme, 1959, 294).

(18) *ulug sên olar boldı sênde kiçig, kiçigke ulug boldı açig süçig* (KB I Metin 4531, 2007: 455). “Sen büyüksün, onlar senden küçüktür; büyük küçüğe karşı daima lütüfkâr ve müşfik olur” (KB II Tercüme, 1959, 328).

(19) *açig süçig aşlar boguz tatgı ol, boguz tatgı sürgen kişi yulkı ol* (KB I Metin 4772, 2007: 477). “Ekşi veya tatlı yemekler, boğaz zevkidir; boğazına düşkün adam hayvandan başka bir şey değildir” (KB II Tercüme, 1959, 345).

(20) *erejke awınma sên içme süçig, teñiz ol bu iki añar yok keçig* (KB I Metin 5208, 2007: 519). “Rahata dalıp oyalanma, içki içme; bu ikisi öyle bir denizdir ki insana geçit vermez” (KB II Tercüme, 1959, 375).

(21) *yigitlik ya baylık bu kut esrûki, süçig esrûkinde beter ay beki* (KB I Metin 6141, 2007: 608). “Gençlik, zenginlik ya da bu saadet sarhoşluğu, ey kudretli insan, şarap sarhoşluğundan beterdir” (KB II Tercüme, 1959, 439).

(22) *tapugka süçindi bu ay toldı keğ , elig me açıldı kaçgu sewinçi tolu* (KB I Metin 618, 2007: 77). “Ay Toldı, vazifesini büyük bir şevkle yerine getirdi; hükümdar da ona ihşanda bulundu, yardımcıları ve malı çoğaldı” (KB II Tercüme, 1959, 55).

(23) *yükündi eligke kör açtı sözün, süçitti sözi hem sewitti özin* (KB I Metin, 2007: 73). “Hükümdarın huzurunda eğildi ve söze başladı; tatlı tatlı sözleri ile kendisini sevindirdi” (KB II Tercüme, 1959, 52).

(24) *süçüg tattın erse açigka anuñ* “Eğer tatlı tattın ise, acıya hazır ol!” (AH, 2006: 57, 90).

(25) *bu kün kendü süçüg bu têrmek saña* “Bugün toplamak senin için tatlıdır” (AH, 2006: 75, 97).

Karahanlı Türkçesine ait DLT, KB ve AH gibi eserlere bakıldığında, kelimenin hem *süçig* hem de *süçüg* şeklinde ağırlıklı olarak “tatlı” anlamında dil, söz gibi

isimlerle sıfat görevinde kullanıldığı görülmektedir. İlerleyen bölümlerde köken bilgisel olarak *süçi-* eyleminden türeyen *süçig* kelimesinin kök şeklinin Karahanlı döneminde tanıklanması önemlidir. Orhon ve Uygur Türkçeleri dönemlerinde ileri bir öge olarak kök biçiminin yer almadığı ancak kök biçimden türeyen kelimelerle temsil edilen *süçig* ifadesi, özel bir içki türünün örneği olarak “şarap” anlamında da kullanılmaktadır. Bu da kelimenin üç anlama sahip olduğunu (1. tatlı. 2. mecazen tatlı, hoş, güzel (söz).3. şarap, içki) göstermektedir.

Karahanlı Türkçesi Kur’an tercümelelerinde kelime “tatlı, hoş” anlamlarında olup sözcüğün “şarap” anlamı bu metinlerde yer almamaktadır.

(1) *ol içi kaynaştırdı ekki teñizni bu biri tatlıg süçig bu biri iñen açığ kıldı* “O (yüce) Tanrı, iki denizi birbirine karıştırdı. Bunlardan birini tatlı, hoş diğerini de son derece acı yaptı” (Ünlü, 2004: 76).

(2) *teñ bolmaz iki derya, bu süçüg tatlıg siñen suw ol* “İki deniz, aynı olmaz. Bu tatlı, hoş içimi kolay sudur” (Ata, 2013: 633).

1.2. Orta Türkçe

Harezmi Türkçesi

Harezmi Türkçesinde ise hem Eski Türkçe dönemine ait *süçüg* hem de Oğuzca etkilerin görüldüğü *süçü*, *süçi* şekilleri görülmektedir. Harezmi Türkçesinde, *süçi* “güzelleşmek, tatlılaşmak” (Ünlü 2012a: 537), *süçi* “tatlı, hoş” (Ünlü 2012a: 537), *süçü* “tatlı, hoş” (Ünlü 2012a: 537), *süçüg* “tatlı, hoş” (Ünlü 2012a: 538, Demirci Cilt II, 2021: 408), [*süçüg* sözlüğü, *süçüg* suw, *süçüg* bol-, *süçüg* bul-, *süçüg* kıl-,*süçügrek* (Ünlü 2012a: 538)], *süçügli* “tatlı, hoş” (Ünlü 2012a: 538), *süçüglük* “tatlılık” (Ünlü 2012a: 538, HŞ Cilt II, 2021: 408), *süçük* “tatlı, hoş” (Ünlü 2012a: 538), ve *süçül-* “tatlanmak, hoşlanmak, tatlılaşmak” (Ünlü 2012a: 538) ifadeleri görülmektedir. Görüleceği üzere, kelime Harezmi metinlerinde “şarap” anlamından ziyade, “tatlı” anlamını taşımaktadır.

Tanımlar

(1) *iñen mübarek konuk, körklüg yüzlüg, süçüg sözlüg, orta bođlug kimerse erdi* “Çok mübarek bir konuk, güzel yüzlü, tatlı sözlü, orta boylu biri idi” (NF, 2014: 17).

(2) *suwı sütdin akrak turur’aseldin süçüg turur* “Suyu süttten beyazdır; baldan tatlıdır” (NF, 2014: 42).

(3) *takı tillerini şekerden süçüg kılğaylar* “Ayrıca, dillerini de şekerden tatlı edecekler” (NF, 2014: 280).

(4) *’aseldin takı süçügrek erdi* “Ayrıca, baldan da tatlı idi” (NF, 2014: 82).

(5) *tişleri gevher teg, tar ağızlıg, sözi süçig, özi silig* “Dişleri mücevher gibi, dar ağızlı, sözleri tatlı, kendisi temiz” (KE I, 1997: 104).

(6) *ol üzüm ak mu erdi, kızıl mu erdi, açığ mu erdi, süçüg mü erdi* “O üzüm, beyaz mıydı, kırmızı mıydı, ekşimiydi, tatlı mıydı” (KE I, 1997: 123).

(7) *tatıgsız nerse bar bolğay mu tęp suwnı tökti takı arıkdan toldurdu, içti süçüg* “Tatsız nesne, var olacak mı diye suyu döktü ve arıktan doldurdu, içti şarabı” (KE I, 1997: 244).

(8) *sayrağul süçüg tiliñdin söz çıkar sözle* “Tatlı dilinden şakıyarak sözler çıkar” (KE I, 1997: 345).

(9) *kerekmez kim süçüg söz birle aldap, ey şîrîn şekerihni kılşa culâb* “Ey tatlı şekerini kılşa gül suyu, tatlı söz ile aldatmaya gerek yoktur” (HŞ Cilt I, 2021: 82).

(10) *küler bolsa töker êrninde tuzın, süçüg bolmaz tuz ol şekerde şîrîn* “Güldüğünde dudağında tuzunu döker, o tatlı şekerde, tuz tatlı olmaz” (Demirci Cilt I, 2021: 82).

Harezm Türkçesine ait metinlerden alınan örneklere bakıldığında, kelimenin *süçüg* şeklinde görüldüğü ve ağırlıklı olarak hem *söz*, *til* gibi isimlerle kullanılarak sıfat görevinde “tatlı” anlamında hem de “özel bir süttten yapılma içecek türü” olarak bir tür içki olduğu görülmektedir.

Kıpçak Türkçesi

Kıpçak Türkçesine ait sözlüklerden *Resûlî Sözlüğü*'nde *süçi-süçü-suçu* ifadeleri ile tanıklanan Eski ve Orta Türkçe *süçig-süçüg* ifadesi, “bal şıra, çağır, sorma; şarap” (Güner 2017: 112) anlamlarına gelmektedir. Kelime, *İbnü Mühenna Sözlüğü*'nde *sü:cü* ve *süçü* “tatlı” (İM, 2018: 239) olarak geçer. Sözcük, *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*'de *süçü* “tatlı, her şeyin tatlısı” (2000: 140) olarak tanıklanmaktadır. *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* adlı çalışmada ise *süçi-süçü* olarak tanıklanan bu kelimeler “tatlı, üzümünden yapılan şarap, içki” (2007: 244) anlamlarına gelmektedir.

Kelimenin Kıpçak Türkçesindeki dilsel durumuna bakıldığında, önceki dönemlere nazaran birtakım fonetik değişmelerin olduğu görülmektedir. Eski ve Orta Türkçede *süçig-süçüg* olarak görülen bu kelime, Kıpçak Türkçesi içerisindeki Oğuzca etkilerden dolayı şu ses değişimlerini yaşamıştır.

1. Söz içi ve sonu /g/ sesinin düşmesi: Oğuzcaya özgü dil özelliklerinden biri olan g> Ø değişimi, bilindiği üzere, Harezm dönemine ait metinlerde karışık olarak görülmektedir. Aynı metin içerisinde hem /g/ sesinin korunduğu hem de düştüğü örneklerle sahip olma durumu, Oğuzca etkilerle açıklanacak bir dilsel olaydır. Kıpçak Türkçesine ait metinlerde, Eski ve Orta Türkçede *süçig-süçüg* olarak korunan kelimelerin /g/ sesini düşürmeleriyle *sü:cü* ve *süçü* şeklinde döndüğü görülmektedir.

2. Söz içi ötümlüleşme: Tarihi Türk dillerinde çok fazla örneği söz konusu olmayan söz başı, içi ve sonu ötümlüleşmeleri, Oğuzcaya özgü bir ses olayıdır. Kıpçak Türkçesindeki Oğuzca etkilere bağlı olarak *süçig-süçüg* kelimelerindeki /g/ sesinin düşmesine bağlı olarak ortaya çıkan *süçi-süçü* şekli, Kıpçak döneminde hem söz içi ötümlüleşmenin olmadığı hem de iki ünlü arasında alan /ç/ sesinin ötümlüleştiği *sü:cü* örnekleri ile görülmektedir.

3. Artdamaksıllaşma: İnce ünlü kelimelemlerin çeşitli fonetik sebeplerle art sıraya geçtiği ses olayı olan artdamaksıllaşma, Kıpçak Türkçesinde *suçu* örneği ile görülmektedir. Bu ses olayında etkili olan durumu, kesin olmamakla birlikte söz sonu /g/ sesinin düşmesi olarak gösterebiliriz.

Çağatay Türkçesi

Orta Türkçenin son dönemi olarak 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar devam eden Çağatay Türkçesinde *süçi*- eylemi yer almamaktadır. Dönem metinlerinde *süçi* “içki, şarap” (Ünlü 2013: 1014), *süçi-hane* “şarap dükkânı” (Ünlü 2013: 1014) , *süçit-* “tatlılaştırmak” (Ünlü 2013: 1014) , *süçüg* “tatlı, hoş” (Ünlü 2013: 1014) , *süçüglük* “tatlılık” (Ünlü 2013: 1014) , *süçük* “tatlı, lezzetli, hoş” (Ünlü 2013: 1014) ifadeleri görülmektedir. Ayrıca, söz başı s>ç gelişimi ile *çüçü-* “tatlanmak, lezzetlenmek” (Ünlü 2013: 264) , *çüçüg* “tatlı, lezzetli” (Ünlü 2013: 264) , *çüçügen-* “tatlıya temayül

etmek” (Ünlü 2013: 264) , *çüçüglük* “tatlılık, lezzetlilik” (Ünlü 2013: 264) , *çüçüglük* “tatlılık, lezzetlilik” (Ünlü 2013: 264) , *çüçüglük* “tatlılık, lezzetlilik” (Ünlü 2013: 264) , *çüçük* “tatlı, lezzetli” (Ünlü 2013: 264) , *çüçült-* “tatlandırmak” (Ünlü 2013: 265) , *çüçüt-* “tatlandırmak” (Ünlü 2013: 265) örnekleri de görülmektedir. Dönem metinlerinde hem Eski Türkçe hem de Batı Türkçesi etkili şekiller (/g/ sesinin düşmesi) yanında, *süçüg* sözcüğündeki söz başı /s/ sesinin /ç/’ye döndüğü örnekler kelimenin sahip olduğu çeşitliliği göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Tanıklar

(1) *Lebiñ cāndın süçügrekdür anı sēn bal deme cānım, Fūsūnger közleriñ birle köñülñi aldım açanım* “Dudakların, candan daha tatlıdır. Ona sen bal deme canım! Efsunlu gözlerin ile gönlümü esir alma canım!” (ŞHD, 1998: 188).

(2) *Lebiñ şirinliğin cāna lebinde mēn sulaydur mēn , ki çüçüg balını içken sayı köprek susaydur mēn* “Dudaklarının şirinliğini, dudaklarımda suluyorum ki tatlı balı içen herkes, susuyordur” (ŞHD, 1998: 236).

1.3. Batı Türkçesi

1.3.1. Eski Oğuz Türkçesi

13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki Batı Türkçesinin en önemli derlem kaynaklarından *Tarama Sözlüğü*’nde, Eski ve Orta Türkçede *süçig* ve *süçüg* şeklinde görülen bu kelimeler, söz sonunda /g/ sesinin düştüğü örneklerle *süci* ya da *sücü* olarak tanıklanmaktadır. TS’de kelime, “1. şarap. 2. içki içme” (2009: 3605, 3611) anlamlarına sahiptir.

Tanıklar

(1) *süci arasında sorar Nevbahara, Süheyl’e ki ey server-i namdâr* “İçki içme ennasında Nevbahar, Süheyl’e ey şöhretlilerin başı diye sorar” (TS, 2009: 3611).

Ayrıca, terimin *süci başına urmak* ve *süci urmak* gibi “içki dokunmak” deyimleşen örnekleri de söz konusudur.

(2) *işrete meşgul oldılar, tolular içtiler, su baştan aştı, kay’etti, süci urdu başına* “İçkiye daldılar, içkinin sınırını aşip şarap başına vurdu” (TS, 2009: 3611).

(3) *süci içerlerdi, muâviye’nün iki cāriyesi var-ıdı* “Şarap içerlerdi, Muâviye’nin iki cariyesi vardı” (İKT, 1998: 210).

(4) *anuç katında bir ay durdı, süci içerlerdi* “Onun huzurunda bir ay yüzlü durdu, şarap içerlerdi” (İKT, 1998: 213).

(5) *kayu yerde bulunsa süçig suw, cinn u ins ü tuyûr cem’ olur* “Tatlı su, nerede bulunsa insanlar ve tüm canlılar (onun için) toplanır” (ÇGT, 2013: 108).

(6) *bu cānnıñ süçüg mivesini bahāli kılıp* “Bu canın tatlı meyvesini kıymetli kılıp” (ÇGT, 2013: 109).

(7) *kim süçüg söz takı fasih til birle* “Ki tatlı söz ve de açık söz ile” (ÇGT, 2013: 151).

(8) *süciden içüben nukuldan yedi* “Şarabı içip çerezden yedi” (SN, 1991: 228).

(9) *süçücük iç az az yurla hezin* “Az az şarap iç, ağır ağır türkü söyle” (SN, 1991: 303).

(10) *süciden kimse menfa’at dutmak revā olmaz* “Şaraptan kimseye menfaat gelmez” (KĠ, 1995: 352).

(11) *peygambar (a.s) eyitdi süçi içmek puta tapmak gibidir süçiniñ murdarlığı sebebi oldur* “Peygamber (a.s) söyledi: Şarap içmek, puta tapmak gibidir. Şarabın kötülüğünün sebebi şunlardır” (KG, 2014: 105).

(12) *ey durmadın süçi içen, süçüden elün yugul ve tartgil* “Ey durmadan şarap içen, şaraptan elini yıka ve bırak!” (BH, 2018: 72).

(13) *süci içmeyince hârüt ve mârüt eyitdi* “Şarap içmeyince, Hârüt ve Mârüt şöyle dedi” (TDK KE, 2013: 111).

(14) *ol gişi kim tanrıdan dileye ve suyu sücü kıla pes benim oğlumu dağı girü diri kıla* “O kişi ki Tanrıdan istesin ve suyu şarap kılsın. Benim oğlumu da geri diri kılsın” (TDK KE, 2013: 468).

(15) *kim bunu êtdi, korkudan geçdi, uçmaka kirdi bol sücü içdi* “Ki bunu yaptı, korkudan geçti ve cennete girerek bolca şarap içti” (SV, 1958: 14).

(16) *ol süçüden ki Teñri nürdür, sakisi uçmak içre huridir* “O şarap ki, Tanrı'nın nurudur. Sakisi ise, o cennet içindeki huridir” (SV, 1958:14).

(17) *baña sorma nişün esrük olur sen, bunu gör sen, ne süçi beni duttu* “Bana sorma, neden sarhoş olursun. Bunu gör, bak şarap beni nasıl tuttu” (SV, 1958: 42).

(18) *anlaruñ üstine süçi bağladı, içlerini sarf verüb tagladı* “Onların üstüne şarap bağladı, içlerini harcayarak dağıladı” (KD, 1994: 69).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerine bakıldığında, bir taraftan Eski ve Orta Türkçedeki *süçig* ve *süçüg* kelimelerinin hem “tatlı” hem de “şarap” anlamlarıyla kullanımına devam edildiği, diğer taraftan Oğuzcaya özgü fonetik değişimler (/g/ sesinin düşmesi ve söz içi ötümlüleşme) ve dönemin var olan imla düzensizliğinden ötürü *süci*, *sücü*, *sücü*, *süçi*, *süçig*, *sücü* ve *süçüg* gibi şekilleriyle yazım yönünden bir çeşitlilik arz ettiği görülmektedir.

1.3.2. Osmanlı Türkçesi

Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerden *Kamus-ı Türkî*'de, Eski ve Orta Türkçe *süçig* ve *süçüg* ifadeleri, *süci* şeklinde “şarap, hamr, bade, mey” olarak geçer ve Şemseddin Sami, ifade için “asıl manası *süçük* gibi leziz şey demektir” açıklamasını yapar (Yavuzarslan 2019: 1110). Mertol Tulum, 17. yüzyıl Türkçesine dair söz varlığı çalışmasında, *süci* kelimesini “şarap, içki” anlamlarında gösterip kelimenin Arapça ve Farsçada “şerâb, mül, mey, bâde, hamr, şıra” karşılıklarına sahip olduğunu belirtir (2011: 1622). Tulum, ayrıca *süci* kelimesinin hem Türkçe hem de yabancı ifadelerle kurulan tamlama şekillerinin de olduğunu belirtir. Bunlar, *süci-ğane* “mey-ğane, bütgede, mâ-ğor, mey-ğor, kelâte, hum-ğane, harâbât” (2011: 1622) ve *süci satıcı* “hammar, mey-fürüş” (2011: 1622) ifadeleridir.

Osmanlı Türkçesi sözlüklerine bakıldığında, Eski ve Orta Türkçe *süçig* ve *süçüg* ifadelerinin yazım noktasında, Eski Oğuz Türkçesine nazaran standart bir duruma gelerek *süci* şeklinde yer aldığı görülmektedir. Kelimenin kullanım sıklığı noktasında, Osmanlı Türkçesi içerisinde yer alan *şerâb, mül, mey, bâde, hamr, şıra* gibi Arapça ve Farsça kelimelere karşı kullanım sıklığının düştüğü ve Türkiye Türkçesine doğru gittikçe kullanım sıklığını kaybettiği görülmektedir.

1.3.3. Türkiye Türkçesi

Eski ve Orta Türkçede *süçig* ve *süçüg* olarak görülen bu kelime, Standart Türkiye Türkçesi'nde yer almamaktadır. Ağırlıklı olarak *Türkçe Sözlük*'te *şarap* “üzüm veya başka meyve sularını türlü yöntemlerle mayalandırarak elde edilen alkollü içki, mey

(I)” kelimesinin Eski ve Orta Türkçedeki *süçig* ve *süçüg* sözcüğünden gelişen *süci* ifadesini unutturduğu gibi, Farsça *mey* ve *bade* kelimelerini de düşürdüğü de görülmektedir. Türkiye Türkçesinde görülmeyen bu kelime, bugün Anadolu ağızlarında yaşamaktadır. Eski ve Orta Türkçe *süçig* ve *süçüg* ifadeleri, Anadolu ağızlarında *süci*, *sücü* ve *sünce* (DS, 2009: 3706, 3707) olarak görülür. “Şarap” anlamında yaşayan bu ifadelerden *süci*, Konya ve Tokat’ta; *sücü*, İzmir’de ve *sünce* de Ordu’da görülmektedir.

2. Etimolojik Olarak *süçig* Kelimesi

İlk kez Orhon Türkçesinde “tatlı” anlamında tanıklanan *süçig* kelimesi üzerine köken bilgisel olarak iki değerlendirme söz konusudur: İlki, Räsänen ve kısmen de olsa Erdal’ın öne sürdüğü **süt+si-g* (*süt+sig*) diğeri ise Räsänen ve kısmen de olsa Erdal dışındaki araştırmacıların dile getirdiği *süçi-g* etimolojisidir. Kelimeye dair görüş bildiren isimlerin değerlendirmeleri şunlardır:

1. Räsänen, çalışmasında *süçi* madde başıyla kelimenin *süçi-* “tatlılaşmak” anlamındaki eylemden türediğini belirtip sözcüğün Eski Türkçede *süçig*, Orta Türkçede *süçüg*, *süçük*, *süçü*, *süçi* gibi karşılıklara geldiğini ifade eder. Tarihi Türk lehçelerinin yanı sıra, modern lehçelerde Türkmençe (*süyci*) , Kazakça (*tüşü*) ve Kazan Tatarcası (*töşö*) şekillerini veren Räsänen, *süçi-* eyleminin *süt* ismi üzerine eklenen isimden benzerlik yapan *+sI-* ekiyle ortaya çıkmış olabileceğini de söylemektedir (VEWT, 1969: 434).

2. Orhon, Uygur ve Karahanlı Türkçelerine dair söz varlığını bünyesinde bulunduran DTS adlı dönem sözlüğünde *süçig* kelimesi, *süçi-*, *süçik*, *süçin-*, *süçir-*, *süçiş-*, *süçüş-*, *süçit-*, *süçü-*, *süçüg*, *süçük*, *süçülüğ*, *süçün-* (DTS, 1969: 516) gibi ifadelerle görülmektedir. Ağırlıklı olarak DLT ve KB gibi temel eserlere dayanan bu ifadelerle köken bilgisel değerlendirmeler söz konusu değildir.

3. Clauson, *süçig* kelimesinin “tatlı bir madde” anlamına geldiğini belirtip sözcüğün *süçi-* “tatlılaşmak” eyleminden türediğini belirtir. Kelimenin Güneybatı Türkçesinde *süçük-çüçük*, *süyci*; Güneydoğu Türkçesinde *suçuk-çuçuk* olarak yaşadığını belirten Clauson, sözcüğün Osmanlı metinlerinde *sücü* şeklinde var olduğunu gösterir. Tarihsel olarak Uygur döneminde *yarım kap bor* “yarım kap şarap” ve *bir kap süçüg* “bir kap şarap” ifadelerinde görülen *süçüg* kelimesi, Clauson’a göre “şarap” anlamında, *bor* kelimesi ile eş anlamlıdır. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “tatlı” anlamına geldiğini belirten Clauson, DLT’deki bilgiler doğrultusunda kelimenin türevlerine yer verir. Sırasıyla Harezmi, Kıpçak, Çağatayca ve Eski Anadolu Türkçesi gibi dönemlerde *süçig*, *süçüg*, *suçug*, *süçük*, *sücü* olarak görülen kelime, Arapça *hamr* kelimesine de karşılık gelmektedir (Clauson EDPT, 1972: 796, 797).

4. Aksan, Räsänen’in *süçi-* eylemi için verdiği *süt+si-* etimolojisini anlamsal açıdan kabul etmese de, sözcüğün metafor olarak yazıtlarda “tatlı söz” anlamı ile kullanıldığını belirtir. Kelimenin “tatlı” anlamına gelen *tatıgh* ifadesiyle eş anlamlılığa sahip olduğunu ifade eden Aksan, Türkçenin eskiliğini eş anlamlılık yönünden değerlendirerek iki ayrı ögenin belirli bir anlam evrimi ile eş değer duruma geldiğini söylemektedir (Aksan 1974: 10).

5. Eski Türkçe *süçig-süçüg* kelimesi ile ilişkili en kapsamlı değerlendirme Erdal tarafından yapılmıştır. Erdal (OTWF, 1991: 204), Eski Türkçe *süçig-süçüg* ifadesinin ilk kez Orhon Türkçesinde *Köl Tegin* ve *Bilge Kağan* yazıtlarında görüldüğünü, kelimenin Uygurlarda ağırlıklı olarak “şarap” anlamında iktisat metinlerinde tanıklandığını ifade eder. Erdal’a göre, temel anlamı “tatlı” olan *süçig-süçüg* kelimesi,

Uygurlarda iktisadi bir terim olarak “tatlı şarap” anlamına gelir. Kelimenin muhtemelen **süt+sig* ifadesinden geldiğini belirten Erdal, kelimeye dair görüşlerde bulunur. **süt+sig* ifadesi, Erdal’a göre **süt+si-g* biçiminden türemiştir. **süt+si-* eylemi içerisinde yer alan +*sI* eki, benzerlik bildiren bir ek olarak +*sII* ve +*sIg* eklerine köken oluşturmaktadır. Eski Türkçe *süçig~süçüg* kelimesi de, muhtemelen *süt* “süt” şekli üzerine gelen +*sI*¹⁰ve –*g* eklerinin birleşimiyle (**süt+si-g*> *süçi-g*) oluşmuştur (OTWF, 1991: 533, 534). Ayazlı da, Erdal’ın görüşlerine benzer şekilde, *süçig* kelimesinin “tatlı, şarap, üzüm suyu şarabı” anlamında *süt* “süt” adından benzerlik kuran +*sI*- eki ile türetildiğini belirtir (2016: 214). Burada, *süçi-* şeklinin orijinal biçimini **süt+si-* olarak varsaydığımızda, **süt+si-* eylemi içerisinde yer alan çıkış noktası aynı olan /*t*/ ve /*s*/ ünsüzlerinin birleşerek /ç/ sesine döndüklerini görmekteyiz. Türk dilinde bu durumu *gerçek* ve *çık-* sözcüklerinde görmekteyiz. *Gerçek* sözcüğü, *kértü+çek* biçiminde, /*t*/ ve /ç/ ünsüzlerinin birleşmeleriyle *kirçek*>*gerçek*; *çık*mak sözcüğü ise, *taşık-* şeklinde /*t*/ ve /ş/ ünsüzlerinin birleşimiyle *çık-* biçimine dönmetedir.

6. Zieme, “Alkoholische Getränke bei den alten Türken” adlı yazısında Eski Uygurcada “şarap” anlamında kullanılan *bor* ifadesi dışında, bir de ilk kez Orhon Türkçesi metinlerinde tanımlanan *süçüg* kelimesi hakkında da bilgi vermektedir. Eski Uygurca *süçüg* ifadesi üzerine değerlendirmelerine doğrudan Clauson’dan başlayan Zieme, *süçüg* kelimesinin “tatlı” anlamına geldiğini ve ifadenin ağırlıklı olarak din dışı Uygur metinlerinde, özel bir şarap türüne ad olduğunu belirtmektedir. Kelimenin tarihî dönemlerde özellikle Osmanlıca metinlerde *süçü* ya da *sücü* şekline geldiğini belirten Zieme, Clauson’un EDPT’te *süçüg* kelimesini şarap anlamındaki *bor* sözcüğü ile eş değer gördüğünü ve ifadenin Lu 30 (USp 1) içerisinde *bir kap süçüg* “bir kap şarap” olarak yer aldığı söyler (Zieme 1997: 438).

7. EDAL’da Eski Türkçe *süçig~süçüg* kelimesine dair karşılaştırmalı bilgiler söz konusudur. EDAL yazarları, Eski Türkçe *süçig~süçüg* kelimesini *süçi-* eyleminden türemiş olarak kabul edip kelimenin hem tarihî (*suçug*, *suçig*, *suçi*, *sucig*, *suži*, *sužu*, *sujže*, *suçug*) ve modern Türk dillerinde (*sujži*, *sujže*, *sucuk*, *çuçuk*, *çuçu*, *suçuk*, *çuçuk*, *çüçü*, *töçe*, *sösö*, *çüçü*) hem de Moğolcaki (**çöçügej*, Proto Moğolca **çöçügej*, Orta Moğolca *çöçugei*) karşılıklarına yer vermektedir (EDAL, 2003: 1312-1313).

8. Gülensoy çalışmasında, Eski Türkçe *süçig~süçüg* ifadesinin *süçi-* eyleminden geldiğini belirtip kelimenin Anadolu ağızlarında *suci*, *sucu* gibi şekillerde olduğunu ifade ederek Eski Türkçe *süçig~süçüg* kelimesinin bugün Türkiye Türkçesinde “şişirilip kurtulmuş bağırsak içine baharatlı et doldurularak yapılan bir tür yiyecek. 2. Ceviz, badem içi gibi şeyler, bir ipliğe dizildikten sonra nişasta ile koyulaştırılmış kaynar üzüm şarasına batırılarak yapılan tatlı yiyecek” (Gülensoy 2007: 812) anlamındaki *sucuk* kelimesine köken olduğunu belirtir. Gülensoy’un dile getirdiği bu görüş, Hasan Eren’de de görülmektedir. Eren (2020: 474), *sucuk* kelimesi hakkında detaylı bir inceleme yaparak sözcüğün kökeni noktasında tam bir görüş bildirmese de, kelimenin Gülensoy tarafından aktarılan anlamlarının Bulgarca, Rumca, Rusça, Arapça ve Kürtçede yer aldığını belirtir. Bu da Eren’e göre, kelimenin Türkçe kökenli olduğu fikrini ve muhtemelen Eski Türkçe *süçig~süçüg* kelimesi ile ilişkili olduğunu gösterse

¹⁰ Türkiye Türkçesinde de yer alan +*sI*- eki, Eski Türkçedeki gibi, benzerlik, gibilik bildiren işlevde isimler üzerine gelip onları eylemleştirmektedir. (*arsın-* “utanır gibi olmak” vb.) (Korkmaz 2007: 122).

de, çalışmamızda Eren ve Gülensoy tarafından zikredilen bu fikir, Eski Türkçe *süçig~süçüg* ifadesi ile ilişkilendirilmemiştir.

9. Arslan Erol (2008: 124), *süçig* kelimesinin *süçi-* “tatlılaşmak” eyleminden türediğini belirterek Doğan Aksan’ın “Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlardan Yararlanma” adlı yazısından hareketle, Eski Türkçede *tatılgı~tatağlag* ve *süçig* kelimelerinin tek bir kavram için (*tatılgı* “tatlı”) kullanıldığını belirtir ve *süçig* kelimesinin anlam genişlemesiyle “şarap, içki” kavramını karşıladığını ifade etmektedir.

10. Taş, Eski Türkçe *süçig~süçüg* ifadesi hakkında Clauson, Erdal ve Räsänen temelli görüşler etrafında kelimenin *süçi-g* biçiminden türediğinden bahseder (2015: 124).

11. Şirin, *süçig* sözcüğünü *süçi-* “tatlanmak” eylemine –G fiilden isim yapma ekinin gelişile oluştuğunu belirterek *süçi-* eyleminin Orhon ve Uygur Türkçesinde tanıklanmadığını ilk kez, KB ve DLT gibi eserlerde “tatlılaşmak” anlamında görüldüğünü belirtmektedir. Eski Türkçede ağırlıklı olarak *süçig~süçüg* şeklinde görünen kelimenin Batı Türkçesinde *sücü* ve *süci* şeklinde yer aldığını belirten Şirin (2015: 93), *süçig* sözcüğünün çağdaş Türk dillerinde *süyci* (Türkmençe), *sucuk*, *çuçuk* (Özbekçe), *süçük*, *çüçük* (Yeni Uygurca), *töçe* (Tatarca), *sösö* (Başkurtça) ve *çüçü* (Kırgızca)¹¹ şeklinde yaşadığını ifade etmektedir.

12. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde *süçig* kelimesini “tatlı” anlamında verip ifade için *süçig* <* *süçi-g* açılımını önermektedir (2016: 87).

13. Erdem ve Demirci, *süçig* kelimesinin “tatlı” anlamında, *süçi-* “tatlanmak” eyleminden türediğini düşünür. Araştırmacılar, kelimenin Orhon Türkçesinde “tatlı (söz)” anlamında görüldüğünü, sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde *bir kap süçig* “bir kap şarap” ifadesinden şarap anlamında da kullanıldığını belirtirler. Kelimenin başta Türkmençe olmak üzere, Yeni Uygurca, Tatarca, Başkurtça, Kırgızca gibi dillerde yaşadığını belirten Erdem ve Demirci, terime kök olan *süçi-* eyleminin Karahanlı döneminden sonra görülmediğini, yalnızca Çağatay Türkçesinde *süçü-t-* şeklinde tanıklanmış olduğunu söylenmektedir (Erdem ve Demirci 2019: 162).

Kelimeye dair verilen etimolojik değerlendirmeler göz önüne alındığında, Eski ve Orta Türkçe *süçig~süçüg* ifadesinin *süçi-* “tatlılaşmak, tatlı olmak” eyleminden türediği görülmektedir. Räsänen ve kısmen de olsa Erdal tarafından tarafından *süçi-* eylemi üzerine verilen diğer etimolojik öneri de **süt+si-* şeklindedir. Burada, *süt* “süt” ismi üzerine benzerlik işlevli +*sI-* yapım ekinin geldiği görülmektedir. *süçi-* şekline olan gelişim, burada **süt+si-* ifadesi içerisinde yer alan benzer seslerin birleşerek yine benzer bir sese dönüşmesi ile açıklanabilir. Burada ses tellerinin titreşip titreşmemesine göre *ötümlü/ötümsüz* ayrımı doğrultusunda, ötümsüz ünsüzler olan /t/ ve /s/ ünsüzlerinin birleşerek yine bir ötümsüz ünsüz olan /ç/ sesine gitmesi söz konusudur. Önceki sayfalarda örneklerini verdiğimiz, *gerçek* (*kirtü+çek>girçek>gerçek*) ve *çık-* (*taşık->çık-*) kelimeleri de bu gelişimin ürünüdür. Bu yönüyle, hem tarihî hem de modern dönemlerde tanıklanan *süçi-* eylemi ile alakalı sözcükler açıklanırken mutlaka *süçi-* eyleminin daha eski şeklinin **süt+si-* olduğu göz önüne alınarak kelimeye dair etimolojik önerilerde bu görüşün dile getirilmesi yaşanan değişimleri göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

¹¹ *Çüçü* biçiminin yanında Kırgızcanın güney ağzında *çüçük* biçimi de bulunmaktadır (Yudahin 1985: 381).

3. Kısрак Sütünden Tatlı Şaraba *süçig*

M.Ö. 1700-1200 yılları olarak tarihlenen Andronovo Kültürü döneminden beri Türklerin inek, koyun, deve ve sığır besiciliği yaptıkları bilinir, doğal olarak Türklerin temel besin kaynakları arasında süt ve süt ürünlerinin yer alması ve oradan Türkçenin söz varlığına yansması kaçınılmazdı (Koca 1990: 15). Ancak *süt+sig* “süt gibi” >*süçig* kelimesinin “tatlı” anlamına dönüşmesinin arkasında belirleyici nedenin de tat bakımından sütün tatlı olmasından gelmektedir. Ancak sütteki şekerin (laktozun) oranlarına bakıldığına hayvanın cinsine bağlı olarak tatlılık oranlarının farklılaştığı görülmektedir. Aşağıdaki tablodan görüleceği gibi, kısрак sütündeki laktoz (süt şekeri) miktarı inek, koyun, keçi ve deve sütündeki miktardan neredeyse yüzde 50 daha fazladır (<https://www.medicalpark.com.tr/laktoz/hg-2279>).

Çeşitli Sütlerin Ortalama Bileşimi (%) Tablosu (Yılmaz ve Kurdal 2002: 43).

Sütün türü	Su	Kurumadde	Laktoz	Yağ	Protein	Kül
Kısрак sütü	88,2	11,8	6,2	1,9	2,5	0,5
Kadın sütü	87,6	12,4	7,0	4,0	0,9	0,2
İnek sütü	87,3	12,7	4,7	3,7	3,4	0,7
Koyun sütü	80,7	19,3	4,8	7,4	5,5	1,0
Keçi sütü	86,8	13,2	4,1	4,5	2,9	0,8
Deve sütü	88,2	11,8	5,0	2,5	3,6	0,7

Yavrulama sonrası 1-3 ay içinde kısрак sütündeki maksimum laktoz miktarı yüzde 6,40-7,00 kadar yükselirken atın cinsine bağlı olarak bu miktar değişiklik arz etmektedir. Örneğin, yüzde 8,46 - 9,05 oranıyla süt şekeri içeriği bakımından mutlak lider Yakut cinsi kısrakların sütüdür (Pavlova 2004:8). Bu verilerin ışığında *süçig* <*süt+sig* sözünün “tatlı şarap” anlamını kazanmasının önemli nedenlerinin arkasında kısрак sütündeki yüksek orandaki şekerin yattığı aşikârdır.

Günümüzde Türk dünyasının genelinde, kısрак sütü hem çiğ hem fermante edilerek tüketilmeye devam edilmektedir. Sütün kırmız adıyla bilinen fermante edilmiş hâli en yaygın tüketim şeklidir ve çiğ hâlinin aksine tadı ekşidir. Kısрак sütü çiğ olarak tüketildiğinde, yüksek laktoz nedeniyle ilk gününde ishale neden olurken enzim sisteminin laktoza uyum sağladıkça kişide canlılık, uyku ve iştah seviyesini arttırmasıyla bilinmektedir (<https://informburo.kz/stati/parnoe-kobyle-moloko-poleznye-svoystva-vprok-ne-zapasyosh.html>).

Sonuç olarak, yüksek laktoz nedeniyle kısрак sütünün tatlı olması, Räsänen ve Erdal’ın yukarıdaki *süçig* <*süt+sig* “tatlı” önermesinin doğruluğunu destekleyen hususların arasındadır. *süçig* sözü, ilkin “tatlı” anlamıyla söz varlığında yer edinirken sonraki süreçte anlam genişlemesiyle “şarap” anlamını kazanmıştır. *süçig* “tatlı şarap” önermesini destekleyen bir husus, daha sıcak iklimin hâkim olduğu bölgelerde yetiştirilen üzümlerden elde edilen şarapların tatlı, diğerlerinin ise ekşimsi olduğu bilgisidir (<https://winehelp2.ru/news/raznitsa-v-vine-pri-prokhladnom-i-teplom-klimate>). Çin kaynaklarında rastlanan, üzümün yetiştirildiği, üzümden, üzüm şarabının yapıldığı Fergana ve Turfan bölgelerinin iklim bakımından sıcak, topraklarının verimli

olduğuna dair kayıtların varlığı bahsedilen önermeyi destekler niteliktedir (Weili ve Özyetgin 2020: 117). Ayrıca, Eski Uygurcada **süçig suvsuş ülegüçiler erdiler** “Tatlı içkiler takdim edenler idiler” (Maytrısimit, 2019: 135, 244) örneğinden hareketle, **süçig suvsuş** söz öbeğinin **süçüg + suvsuş>süçüg + ç** gelişimi ile bir eksilteli yapı olarak Türkçede **süçüg** “şarap” anlamında sözlükselleştiğinden de bahsedebiliriz.

Eser Kısaltmaları ve Kaynaklar

- AH → Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmet B. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1974). Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Saptanmasında Eşanlamlılardan Yararlanma. *Türkoloji Dergisi*, VI(1), 1-14.
- Arslan Erol, H. (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay DLT Dizin → Atalay, B. (2013). *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it-Türk (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AY → Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2015). *Orhon Yazıtları (KölTegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Konya: Kömen Yayınları.
- BH → Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-Hadâik Fî Mev'izeti'l-Halâik*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇGT → Berbercan, M. T. (2013). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gülistan-ı Türkî) Giriş-Gramer-Metin-Notlar-Dizin-Tıpkı Basım*. Ankara: Hâkim Yayınları.
- DKPAM → Elmalı, M. (2016). *Daşakarmapathâvâdânamâlâ (Giriş-Metin-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DLT Kaçalın-Ölmez → *Mahmûd El-Kâşgarî Divânı Lugâtî't-türk Türk Dilleri Derlemesi*. (2019). (Çev. Mustafa S. Kaçalın). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- DS → *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü O-T*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DTS → Nadalyayev V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevne Tyurskiy Slovar'*. Leningrad: Nauka.
- EDAL → Starostin, S., Dybo, A. ve Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden-Boston: Brill.
- EDPT → Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Erdem, M. D. ve Demirci, Ü. Ö. (2019). *Köktürkçe*. Ankara: Pruva Yayınları.
- Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*. (Hzl. Ş. H. Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü O-Z*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2017). *Resûlî Sözlüğü'nün Türkçe Söz Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- HŞ Cilt I → Demirci, Ü. Ö. (2021). *Kutb'un Husrav u Şirin'i Giriş, Metin, Tıpkıbasım*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- HŞ Cilt II → Demirci, Ü. Ö. ve Karlı, S. (2021). *Kutb'un Husrav u Şirin'i Dizin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- İKT → Yelten, M. (1998). *Şirvanlı Mahmud. Târih-i İbn-i Kesir Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İM → Karagözlü, S. (2018). *İbnü Mühennâ Lügati Türkçe Kısmı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KB I Metin → Arat, R. R. (2007). *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- KB II Tercüme → Arat, R. R. (1959). *Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig II Tercüme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KB III İndeks → Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. (Hzl. K. Eraslan, O. F. Sertkaya ve N. Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- KD → Adamovič, M. (1994). *Kelile ü Dimne Türkische Handschrifte T 189 der Forschungsbibliothek Gotha*. Zurich-New York: Georgs Olms Verlag.
- KE I → Ata, A. (1997). *Nâşirü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî: Kışaşı'l-Enbiyâ (Peygamber Kışsaları), I: Giriş-Metin-Tıpkıbasım; II: Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KG → Küçük, S. (2014). *Kitâb-ı Güzide-Akâdü'l-İslâm. Giriş, Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KĠ → Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Ğunya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koca, S. (1990). *Türk Kültürünün Temelleri-1*. İstanbul: Damla Neşriyat.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KT → Şimşek, Y. (2019). *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi (Meşhed Nüshası [293 No.], Giriş-Metin-Dizin) 2. Cilt*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- NF → Mahmud b. Ali Nehcî'l-Ferâdis Uşmağlarının Açığ Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) Metin-Dizin-Sözlük-Tıpkıbasım. (2014). Tıpkıbasım ve çeviri yazı Janos Eckmann, Yayımlayanlar Semih Tezcan ve Hamza Zülfiyar, Dizin-Sözlük Aysu Ata. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- OTWF → Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexiconvol. I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Pavlova, A. İ. (2004). *Moločnaya produktivnost kobil yakutskoy porodi i tehnologiya proizvodstva zamorojennogo kobilyego moloka, avtoreferat*. Yakutsk: Yakutskaya Gosudarstvennaya Sel'skokozyaystvennaya Akademiya.
- SN → Dilçin, C. (1991). *Mes'ud Bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SV → Mansuroğlu, M. (1958). *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞHD → Karasoy, Y. (1998). *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şirin, H. (2015). *Kül Tigin Yazıtı-Notlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2015). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK KE → Yılmaz, E., Demir, N. ve Küçük, M. (2013). *Kıyas-ı Enbiya Türk Dil Kurumu Nüshası (Metin, Sözlük, Dizin, Notlar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca Metinler II Maytrısimit Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâi Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS → XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü V O-T. (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 235v/3- 450r/7)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Ünlü, S. (2012a). *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012b). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- VEWT → Räsänän, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Weili, B. ve Özyetgin, A. M. (2020). Uygur Sivil Belgeleri Işığında Eski Uygurlarda Üzüm Yetiştiriciliği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 15, 115-125.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörter des Altuigurischen Altuigurisch-Deutsch-Türkisch. Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yavuzarslan, P. (2019). *Kamus-ı Türki*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, L. ve Kurdal, E. (2002). Eskimeyen Bir Süt İçkisi: Kımız. *Gıda ve Yem Bilimi Teknolojisi Dergisi*, 1(1), 43-47.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kırgızca-Orusça Sözdük*. Frunze: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Zieme, P. (1996). Alkoholische Getränke bei den alten Türken. Á. Berta ve E. Horváth (Ed.), *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe* içinde (435-445. ss.). Proceedings of the 39th PIAC Szeged, Hungary: June 16-21. Szeged: Studiauralo-altaica.

Elektronik Kaynaklar

- <https://informburo.kz/stati/parnoe-kobyle-moloko-polezny-e-svoystva-vprok-ne-zapasyosh.html>
- <https://sozluk.gov.tr/>
- <https://winehelp2.ru/news/raznitsa-v-vine-pri-prokhladnom-i-teplom-klimate/>
- <https://www.medicalpark.com.tr/laktoz/hg-2279>

Diğer Kısaltmalar

- Akt.** Aktaran.
- BK K** Bilge Kağan Kuzey.
- Çev.** Çeviren.
- Haz.** Hazırlayan.
- KT G** Köl Tëĝin Güney Yönü.